

Peter Nilson

VALGUSINGEL

S Ü S I M U S T K O M Ö Ö D I A

ühes vaatuses

Peter Nilsoni novellide põhjal
dramatiseerinud Ott Kilusk

Novellikogu „Puujalaga Messias ja teisi jutte“
tõlkis Tõnis Arnover

Esietendus 26. jaanuaril 2022 Endla Teatri Küünis

lavastaja
HELENA KESONEN

kunstnik
MAILIIS LAUR

valguskunstnik
MARGUS VAIGUR

helilooja
KRISTJAN PRIKS

etenduse juht
ASTRID KIVILA
valgusmeistrid
KARMEN TELLISAAR ja MARGUS VAIGUR

helimeister
SIIM ROHTVÄLI

kostümeerija
KÄRT ALTJÕE

grimeerija
KARINA PAJUNURM

lavameister
SERGEI PEETSO

Õpetaja
STEN KARPOV

Palmberg
TAMBET SELING

Hägg
NILS MATTIAS STEINBERG

Virtin
FATME HELGE LEEVALD

Kristian
AGO ANDERSON

Ellika
KARIN TAMMARU

Karolin
FATME HELGE LEEVALD

Joel
OTT RAIDMETS

Kaltsakas
LIIS KARPOV

Valgusingel
OTT RAIDMETS

„VALGUSINGLIST“ JA PETER NILSONIST

Peter Nilson (1937 – 1998) oli Rootsi astronoom ja (ulme)kirjanik, kes sündis Smålandi maakonnas, mille nime tähendust võime küllap aimata läbi inglise keele – Småland – *small land* – väike maa. Nõnda polnud Nilsonile Rootsi ääremaa elu võõras ja võib julgelt oletada, et nii mõnigi tegelane, keda kohtame „Valgusinglis“, võib olla ühe või teise lapsepõlves kohatud smoolandlase prototüüp.

Peter Nilson õppis Uppsala ülikoolis matemaatikat, teoreetilist füüsikat ja astronoomiat. Stuumiumi lõpuks ilmus temalt doktoritöö galaktikatest, kust leiame galaktikate kataloogi, milles on 13000 sissekannet; nõnda luges temagi tähti, just nagu Kristian, kes meie lavaloos elusalt maetud tahab saada. Pärast ülikooli lõpetamist töötas Nilson astronoomina ning kirjutas palju teaduslikke artikleid, kuid nende kõrvalt ka ulmelisi novelle. Järk-järgult sai teadlasest kirjanik, kellel nüüdseks maailma kultuuriloos väga kindel ja eriline koht. Peter Nilsoni loomingu inspiratsiooniallikaks olevat olnud Herman Hesse „Klaaspärlimäng“, mille puhul köitis kirjanikku idee loodusteaduste ja humanitaaria sünteesist. Hesse nimelt uskus, et tulevikus on teadlastel ja kunstnikel ühine väljendusviis – ühine keel, millega on võimalik kõiki inimteadmisi väljendada. Sarnaseid mõtteid postuleeris muuseas ka meilgi tuntud kultuuri-semiootik Juri Lotman, kes uskus, et loodusteadusi ja humanitaariat ühendavaks lüliks saab tulevikus metafoor kui kõige mahukam ja kõike hõlmavam infokandja.

Kirjanik Peter Nilsonit võiks iseloomustada kui klaaspärlimängijat, kes oma novellides kombineerib nõtkelt religioosseid ja müütilisi kujundeid ja kaasaegset teadust. Nilsoni loomingus väljendub inimkonna püüe leida igavikulistele küsimustele vastuseid müütidest, luulest ja teadusest. Mitmed müüdid, nagu väidavad folkloristid ja usub kindlalt ka Nilson, põhinevad loodusvaatlustel, sealhulgas ka astronoomilistel vaatlustel. Need on müüdid, mis on inimkonnal läbi sajan-

dite aidanud vormida uskumusi ja arusaamist iseendast, tajuda enda suurust ja väiksust.

Nilson kasutabki sageli oma loomingu algmaterjalina arhetüüpe ja müüte, mille kangelased seisavad silmitsi inimteadmiste piiri ja omaenda surelikkusega. Tema tegelased on tihti vaimses või füüsilises tühjuses, sest ihkavad kogeda midagi suuremat kui neile määratud. Nõnda soovib „Valgusingli“ tegelane Palmberg surma ära petta, et elada igavesti ja teine tegelane Hägg end oma sünnipäeval üles puua, sest maa peal on ta lihtsalt üks õnnetu mees. Ja kuigi see võib nii näida, pole Nilsoni kirjeldatud tühjus iialgi tühi, sest tema tegelased ei kaota kunagi päriselt lootust. See tuntu ja tundmatu vahel paiknev tühjus on omalaadne eksistentsiaalne olukord, võimalus mingi uue teadmise tekkimiseks.

Nilsoni maailmad on alati religioossed, ta lähtub vanateamentlikust ideest, et Jumala sõna lõi maailma. Sõna jõudu tajudes muutub Nilson autorina ise omamoodi Jumalaks, kes loob maailmu, mis on võimalikud vaid tema enda mikrokosmoses. Samasugused autorid on ka Nilsoni tegelased, sest nemadki loovad omakorda uusi maailmu, kus kõik peaks toimima vastavalt nende äranägemisele.

Siiski on Nilsoni loojad-autorid paraku valdavalt mehed. See asjaolu on juba kord sisse kirjutatud kujutataval ajastul kehtivasse kaanonisse. Need on mehed, kes ühel või teisel viisil loovad endale igavest elu. Naised on Nilsonil ajastule omaselt pisendatud, enamasti stereotüüpsed nagu Madonna või Surnud Ema.

Just nagu Antiik-Kreeka saatusetragöödiate kangelased, teevad Nilsoni tegelasedki kõik, et oma saatusele vastu panna, kuid jõuavad just nõnda ikka ja jälle ettemääratud tulemuseni. See on ka „Valgusingli“ läbiv motiiv: kõigi tegelaste jaoks avaneb näiline võimalus oma saatust muuta, kuid nii nagu kuningas Oidipusegi puhul, on need katsed nurjumisele määratud.

„Valgusingli“ tegelastele on omane teleoloogiline maailmavaade, mille alusel inimesed pole tehtus kunagi süüdi, sest see, mis iganes juhtub, ongi kõrgemalt poolt mõeldud juhtuma nüüd ja igavesti. Nilsoni loomingus kohtab lugeja rabava enesestmõistetavusega üleloomulikke jõudusid ja jumalikke olendeid, kes sekkuvad ellu maal. Nii laskub meiegi loos taevast Valgusingel ja vestleb kolkaelanikega maast ja ilmast.

Kirjanik Peter Nilsoni loomingu läbivaks teemaks on surm ja nõnda on see ka lavastuses „Valgusingel“. Surm pole lavastuse tegelaste jaoks muidugi mingi absoluutne lõplikkus, vaid uks, mille kaudu võib kiigata väheuuritud salamaailmadesse. Kuna igal „Valgusingli“ tegelasel on surmast, suremisest ja teispoolisusest oma kujutlus, on ka valmistumine elust lahkumiseks personaalne. See, mis juhtuma hakkab on veider, õõvastav, naljakas... ja inimlik.

*Ära võta elu liiga tõsiselt,
sa ei tule sellest niikuinii eluga välja.*

Carl Douglas

SURMAKULTUURI SUUNDUMUSTEST TÄNAPÄEVAL

Noppeid Marju Kõivupuu artiklist

Läbi aegade on inimkonna suurimateks mõistatusteks jäänud sünd ja surm – hinge saamine ning hinge lahkumine kehast. Sünd nagu surmgi pole pelgalt füsioloogiline, vaid ka sotsiaalne akt ning paratamatu osa inimese elust. Surma on alati käsitletud ebaloomulikuna ja surma paratamusest sugenev traagiline elutaju on kõikidel aegadel andnud alust filosoofilistele ja religioossetele käsitlustele surmast, eeskätt hingest ja igavesest elust – see tähendab seisundist, kus pole surma.

Maailma rahvaste usundid ja religioonid keskenduvad peamistele elu muutvatele hetkedele, milleks on sünd, täiskasvanuks saamine, abielu ja surm. Need on tõsised hingelised ja emotsionaalsed muutused, mil inimene ise ja tema lähedased vajavad religiooni tuge, ning neid muutusi on käsitletud klassikaliste siirderiitustena, mis märgivad inimese jõudmist ühest eluetapist teise. Surm on alati tähendanud midagi palju enam kui lihtsalt ühe inimese ärasaatmist elavate hulgast. Surm paneb elavaid inimesi keha ja hinge väärtustama ja vaimolenditesse uskuma ning seob neid matmispaiga, traditsioonide ja tseremooniatega. Selle tarbeks loob religioon omakorda mitmesuguseid traditsioone ja kujundab ka kultuuri. Usundites ja religioonides on keskne koht teispoolsuse topograafial – ettekujutusel maailmast,

kus meid enam pole. Osa surma ja teispoolsusega seonduvaid kujundeid meie ümber mõjub elavatele rahustavalt: rahvalaulude, usundiliste narratiivide, kombekäitumise, ütluste, kujutava kunsti ja muusika sümbolkeeles kaudu edastatud hauataguse elu võlud; surm kui vabanemine ja lunastus. Teine osa surmaga seotud kujundeid mõjub elavatele aga häirivalt ja rõhutab surmahirmu: surm kui karistus, kannatused ja piinad teispoolsuses, sh põrgu kujutelmad.

Läbi aegade on usutud ka keha elustava hinge eksistentsi jätkumist mingil muul moel. Kalmete, kalmistute ja hukkumispaikade seotus kividega on tuntud tänini kogu maailmas. Samamoodi on eri usundites läbi aegade peetud hinge sümboliks ja uueks eluasemeks puid, allikaid ja teisi loodusobjekte – nii nagu kalmesse/kalmistule on maetud lahkunu maised jäänused, asub kiviisse, puusse või allikasse inimese surematu hing. Võib tõdeda, et tänapäeval on rahvusvahelises kultuuriantropoloogias, etnoloogias ja folkloristikas vananemise ja surmakultuuri uurimine omal kombel üks trenditeemasid. Ka laiemas kultuuriavalikkuses on surma teema olnud viimastel kümnenditel üldise tähelepanu all. Võimalik, et selle üheks põhjuseks on meedia kaudu sugereeritud inimeksistentsi erakordne ebastabiilsus, inimeste eneste aina suurem võõrandumine vanadusest kui erilisest staatusest, samuti surmaga seotud põhimõistetest: surelikkus, suretamine, suremine, surm.

Surma pidevat kohalolekut ei lase hetkekski unustada meedia. Iseloomulikuks on kujunenud, et surma kujutatakse vägivaldse aktina, olgu see

õnnetus, mõrv, sõda või looduskatastroof. „Normaalne” surm pakub meediale huvi vaid siis, kui tegemist on kuulsate inimestega. Pilt, mida filmindus ja televisioon surmast loovad, on abstraktne. Surm tähendab meile kellegi teise surma ning meid rahustab teadmine, et filmides ja televisioonis surevad inimesed jäävad meist kaugemale. Niisiis pole surm tänapäeval enam pelgalt pere- või kogukonda ehk kitsast sotsiaalset gruppi puudutav sündmus. Praeguses ühiskonnas surm müüb. See paneb inimesi meediaväljaandeid ostma ja lugema, tekitab diskussioone ja sunnib end märkama.

Meedia tagab meile surma püsiva kohaloleku mis tahes moel. Selles avaldub meie ajastukummaline paradoks: urbanistlikus keskkonnas võid sa ise ja su lapsed, näha televiisoris öhtu jooksul kümneid surmi, arvutimängudes veel rohkem, ent reaalsuses on kokkupuude surmaga üha harvem ja formaalsem, ka välditum.

Kava koostamisel on kasutatud Britt Johanne Farstadi uurimuse „*Glaspärlespelaren. Nya världar, etik och androcentrism i Peter Nilsons science fiction-romaner*” kokkuvõtet (Umeå ülikool, 2013), Tõnis Arnoveri järelsõna Peter Nilsoni novellikogumikule „Puujalaga Messias ja teisi jutte” (Loomingu Raamatukogu 17/19, 2000) ning Marju Kõivupuu artiklit „Surmakultuuri suundumustest tänapäeval” (Usuteaduslik Ajakiri nr 1, 2010). Peter Nilsoni foto tegi Ulla Montan, teised kavas leiduvad fotod ja lavastuse plakatifoto pildistas Andres Adamson.

Kava koostas Ott Kilusk ning kujundas Ilona Rääk.

lavastusjuht Andrus Jõhvik
pealavameister Kaido Päästel
vanemlavameistrid Ando Loosaar, Fred Laur, Janek Lipponen
lavameistrid Lauri Allikas, Sergei Peetso, Kristo Paddernik
dekoratsioonide valmistajad Kaido Päästel, Viljar Viik
butafoor-dekoraator Kaido Torn
tekstiilide värvija Anu Heinsalu-Diževski
kostüümiala juhataja Ester Kasenurm
kostüümide õmblejad Urve Kasenurm, Urve Enne, Epp Mõts
grimmiala juhataja Ivi Smeljanski
grimeerijad Sirle Teeäär, Karina Pajunurm
kostümeerijad Kärt Altjõe, Lili Luusepp
inspitsient-rekvisiitorid Anu Hövel, Astrid Kivila, Silja Koppel
heliala juhataja Siim Rohtväli
helimeistrid Tarmo Jürgens, Janek Vlassov
valgusala juhataja Margus Vaigur
valgusmeistrid Karmen Tellisaar, Ivar Pitserskih, Iiris Purge
videoala juhataja Argo Valdmaa
videomeister Antti Aalmaa
muusikajuht Feliks Kütt
turundus- ja kommunikatsioonijuht Inger Lilles-Nestor
trupijuht Aigi Veski
peaadministraator Ain Miilberg
haldusjuht Kaido Lüll
dramaturgid Anne-Ly Sova, Ott Kilusk
peakunstnik Liina Unt
loominguline juht Ingomar Vihmar
teatrijuht Roland Leesment

Teatri toetajad ja koostööpartnerid:

Autoriõigusi vahendab
Eesti Teatri Agentuur

